

Eettinen ajattelu on nousussa tutkimusmaailmassa – ainakin asian tiimoilta ilmestyneiden teosten lukumäärän perusteella. Tutkimuseettinen neuvottelukunta on myös asettanut humanististen ja yhteiskuntatieteellisten tieteenalojen eettistä ennakoarviointia selvittävän työryhmän, jonka toimikausi ulottuu vuoden 2008 loppuun. Tutkimussuunnitelmien eettisen ennakoarvioinnin tarve on kasvanut viime vuosina, mikä johtuu erityisesti kansainvälisten julkaisujen vaatimuksista ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen ennakoarvioinnista.

Tässä arvioitavan teoksen toimittajat Henriikka Clarkeburn ja Arto Mustajoki lupaavat takakannessa kirjan olevan ”ensimmäinen suomenkielinen kokonaisuus, jossa tarkastellaan tutkijan kohtaa eettisiä kysymyksiä laajasti ja systemaattisesti”. Lupaus on suuri. Teoksessa käydään läpi tutkimuksen tekemiseen, julkaisemiseen, konferenssiin, tutkimuksen ohjaamiseen, tutkimuksen arviointiin, tutkimusrahoitukseen, akateemisten virkojen täyttöön, tutkijan yhteiskuntasuhteisiin sekä tutkijan henkilökohtaiseen elämään liittyviä eettisiä kysymyksiä.

Kirjan tavoitteena on avata tutkijoille ja tutkimusta hallinnoiville uusia näkökulmia tutkimustyön eettisiin ulottuvuuksiin. Lähtökohdانا on käsitys etiikasta arkista päätöksentekoa tukevana taitona (vrt. kirjan nimi). Eettisiä kysymyksiä ovat ne, joihin ei ole olemassa selkeitä yhteiskunnallisesti hyväksytyjä ratkaisuja. Erityisesti eettisten kysymysten ratkaisut kertovat siitä, mitä päätöksentekijät arvostavat ja priorisoivat.

Jotta eettisiä kysymyksiä voitaisiin pohtia ja opettaa, ne pitää tehdä näkyväksi. Kirja haastaakin lukijan eettiseen pohdintaan. Tosin

TUTKIMUKSEN EETTINEN POHDINTA UUSILLE RAITEILLE

Henriikka Clarkeburn & Arto Mustajoki:

Tutkijan arkipäivän etiikka.

Vastapaino, Tampere 2007. 319 s.

kirjassa esitetty vaatimus siitä, että päätöksenteossa kaikki mahdolliset vaihtoehdot pitäisi tunnistaa ja että paras tilanne on silloin, kun löytää kaikki voittavat -ratkaisun, vaikuttaa turhan idealistiselta.

Kirjan luku ”Tutkimuksen tekemisen eettiset kysymykset” sisältää eniten tuttua asiaa jo aiemmin ilmestyneistä tutkimusetiikkaa käsittelevistä kirjoista. ”Yksioikoisen eettisen toiminnan” saama kritiikki ja tutkijan ”näennäisen vapauden valita aiheensa” esilletuominen jäivät mietityttämään meitä lukijoita osoittaessaan sen, että tutkimuseettiset ratkaisut eivät ole itsestään selviä.

Kirjassa tiede nähdään kilpailulajina, jossa ”ei riitä että on pätevä ja kyvykäs vaan on oltava myös nopea”. Tieteen portinvartijoiden (päätoimittajat ja arvioitsijat) merkitystä pohditaan kiinnostavalla tavalla. Julkaisemiseen liittyviä asioita tuotiin laajasti esille myös eettisten ongelmien näkökulmasta, mikä ilahdutti meitä. Ne ovat asioita, joista ei yleensä puhuta ääneen.

Tyylilleen uskollisena kirja ei anna selkeitä ohjeita itseplagoinnin tai tuplajulkaisemisen suhteen. Oikeastaan siitä jätetään hämentävän avoimeksi mahdollisuus samojen tulosten julkaisemiseen uudelleen, jos ”uusi julkaisu kirjoi-

tetaan eri kielellä” tai jos julkaisu on ”suunnattu selkeästi eri lukijakunnalle”. Plagointia suurempana ongelmana nähdään muiden tutkijoiden mielipiteiden tahaton tai tahallinen lievä manipulointi. Jaetut julkaisut ja lahjakirjoittajuus ovat aiheita, joista toivoisimmekin käytävän enemmän keskustelua.

Jokainen tutkija törmää eettisiin kysymyksiin useita kertoja päivässä. Tieteellisessä työskentelyssä tutkijalla on velvollisuus tehdä

työnsä tarkasti. Tahatontakaan epätarkkuutta ei voida antaa anteeksi, johtui se sitten henkilökohtaisesta laiskuudesta, kykenemättömyydestä tai hyvistä tarkoituspäristä. Koska kielenkäyttö on vallankäyttöä, on sen suhteen oltava tarkka etenkin silloin, kun argumentteja ei ole esitetty faktanäkökulmasta. Argumentointitapoihin kiinnitetäänkin nykyisellään lisääntyvässä määrin huomiota; ne ovat osa tutkimuksen luotettavuuden osoittamista.

Kirjoittajat tuovat tutkimuksen ohjaamiseen liittyvässä luvussa esille jatko-opiskelijoiden valintaan ja ohjauksenkäytäntöihin liittyviä seikkoja. Erityisesti he keskittyvät ohjauksen vastuukysymyksiin prosessin eri vaiheissa. Luvussa seitsemän kirjoittajat nostavat monipuolisesti esille kysymyksiä, joita virantäytön asiantuntijat joutuvat puntaroimaan: esimerkiksi onko kolme loistavaa julkaisua enemmän kuin viisitoista keskinkertaista? Suomen kokoinen pieni yhteiskunta tuo mukanaan omat eettiset haasteensa myös pienten erikoisalojen myötä. Tilanne, jossa ”kaikki tuntevat kaikki” johtaa helposti siihen, että ”väkisinkin” joutuu arvioimaan tuntemiensa henkilöiden rahoitushakemuksia, artikkeleita jne. Onko se eettisesti oikein?

Tutkijan yhteiskuntasuhteita pohdittavassa luvussa esitellään jäsenneyllä tavalla eroja tieteen ja median julkaisutapojen välillä. Tämäkin on asia, johon toivoisi kaikkien tutkijoiden tutustuvan. Tutkijayhteisöissä olisi hyvä pohtia myös kirjassa esille tuotuja näkökohtia osallistumisesta muihin yhteiskunnan toimintoihin, työryhmiin, komiteoihin jne. Suhteessaan ympäröivään yhteiskuntaan tutkijan on hyvä miettiä missä toimii, miten toimii ja kenen saamista hyödyistä on viime kädessä kyse.

Kirja on hyvä puheenvuoro ja toimiva kokonaisuus tutkijan koko toimintakenttää koskevista eettisistä kysymyksistä. Tutkijanuralla eteneminen tuo mukanaan yhä enemmän ja yhä laajempia eettisiä

kysymyksiä. Kirja toimii oman tutkijuuden tietoisuuden lisääjänä. Toivoisimmekin, että jokainen tutkija lukisi sen. Kokonaisuudessaan kirjan anti onkin varmasti suurempi jatko-opiskelijoille ja tutkijoille, ei perusopiskelijoille.

Jos jotain jättäisimme kirjasta pois, se olisi luku 11. Emme pitäneet hyvänä ratkaisuna eettisen pohdinnan viemistä tutkijan henkilökohtaisen elämän alueelle. Kirjan uskottavuus ei mielestämme tästä lisääntynyt. Kirjassa esitetty näkemys siitä, että tutkimusetiikasta on tullut kiinteä osa tutkijakoulutusta, herätti myös hämmästyttämme. Käsitksemme mukaan tilanne on vieläkin varsin vaihteleva eri tieteenaloilla eri yliopistoissa.

Kaiken kaikkiaan kirja lunnastaa suuren lupauksensa. Se tekee näkyväksi suuren joukon tutkimuseettisiä näkökohtia, tuo esille mielenkiintoisia kysymyksiä ja haastaa lukijan itse pohtimaan ratkaisuja niihin. Tutkimuseettisten periaatteiden tiedostaminen ja noudattaminen voi herättää laajuudessaan lukijassa ahdistusta mutta toisaalta myös helpotuksen tunteen: eettisten kysymysten tiedostaminen on ainoa tie eettisesti kestävään toimintaan. Kyseessä ei ole opaskirja samalla lailla kuin muut tutkimusetiikasta ilmestyneet teokset, vaan kirja haastaa lukijan pohtimaan omalta kohdaltaan tutkijan arkipäivän etiikkaa.

Merja Sinkkonen & Sanna Laulainen